

**ЕКОСОФІЯ ПРАВА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАРЯДДЯ
ФОРМУВАННЯ ЕКОПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ**

Серед питань, які постали перед українським суспільством уже не тільки як теоретико-прогнозні, а й такі, що хвилюють широкий загал громадян, особливої актуальності набуло питання практичної розбудови правової держави в Україні. Його осмислення безпосередньо виходить на проблему формування екологічної правової культури. Складність її розв'язання пов'язана з комплексом суперечливих чинників, притаманних українському суспільству транзитивного типу в перехідну добу його існування. По-перше, це виявляється у відсутності політичної й духовної його єдності, інерції продукування такої небезпечної властивості суспільної правосвідомості, якою є юридичний нігілізм, що своїм корінням сягає в глибину нашої історії. По-друге, це позначено принциповою зміною економічних засад сучасного соціуму в Україні і все глибшою прірвою між інтересами представників різних соціальних прошарків населення, законодавче врегулювання відносин між якими за принципом справедливості свідомо блокується певними політичними силами у законодавчій гільці влади, з урахуванням їх корпоративної логіки боротьби за контроль над важелями державного управління. По-третє, набуває особливої гостроти недовіра пересічних громадян до системи владних інституцій, неузгодженість дій яких продукується щонайменше ігноруванням їх представниками докорінних принципів і концептуальних положень головного закону держави – її Конституції, погрожуючи суттєвому викривленню правових почуттів населення й суспільно значущої правової психології. Саме такі обставини, на нашу думку, унеможливають переведення закладених у ній духовних екзистенціалів і нормативних цінностей на рівень дії соціальних атракторів шляхом консолідації їх у площині системної державницької правової ідеології як основи державно-суспільної стратегії, яка мала б на меті досягнення в майбутньому екосоціально-правової гармонії в нашій країні, тобто достатньо розвиненої форми товариства соціального партнерства на кшталт суспільства, що вже склалося, приміром, у Скандинавії.

Виходячи з розуміння значущості цієї проблематики, чимало сучасних українських правознавців поставили її в центр своїх досліджень. Про це свідчать публікації С.В. Берези [3], В.В. Демічевої, І.В. Дмитрієнко, О.С. Дьоміної, А.І. Кормич, С.М. Легуші, І.В. Підкуркової. Своєю ґрунтовністю вирізняється праця Ю.М. Тодики, який запропонував нетривіальне бачення такого аспекту проблеми, як конституційні засади формування правової культури [17]. Зрозуміло, що в сенсі наших наукових пошуків цікавими виявилися не тільки ідеї вищезазначених науковців, а й передусім положення, що віддзеркалюють сутність філософської рефлексії цього феномену. Їх ми знаходимо в працях О.Г. Данильяна [7; 8], Г.П. Клімової [11] та С.І. Максимова

[12], які проаналізували прояви останнього в надпозитивістському сенсі. Вони розглянули складне співвідношення певних рівнів правової реальності шляхом співставлення сутнісного значення категорій правової культури і правової державності на підставі філософського осмислення їх діалектики в перспективі розбудови громадянського суспільства.

Визначаючи суттєвим їх доробок у цій царині, все ж переконуємося в необхідності зміни парадигми досліджень і практичних підходів до вирішення цієї проблеми для досягнення, як вбачається, більш адекватного проникнення в її сутність, а головне – для обґрунтування перспектив її розв’язання під дещо іншим кутом зору – екоософським. Ось чому своє вивчення розглядуваної проблеми ми будуємо як на синтезі наукових здобутків минулого, так і на доробках сучасних екологів та екософів, які майбутнє людства здебільшого вбачають у перетворенні сучасного соціуму на екогармонійне суспільство чи соціум знань. До речі, появу останнього ще на початку ХХ ст. в межах своєї ноосферної концепції передбачали В.І. Вернадський [5], Е.Леруа та П.Тейяр де Шарден [14, с. 503; 16]). Його суттєвою ознакою є сталий рівень розвитку екоправової культури, а далі – трансформація на вищий ступінь екологічного правового соціуму, здатного збалансувати алгоритми коеволюції Природи та її особливого складника – людства [13]. Такого рівня суспільство має відрізнятись від своїх попередників життєстверджуючим екоправовим потенціалом, що спирається на здатність носіїв різних етнокультур досягти злагоди шляхом взаємодії на підставі застосування принципу “позитивної поляризації” (термін П.О. Сорокіна [15]). В основі його маємо аксіому, визначену ще античними філософами й обґрунтовану І.Кантом у вигляді категоричного імперативу [10, с. 260, 391], зміст якого правовою аксіологією зводиться до існування людства як взаємодії рівноправних суб’єктів, які мають бути лише метою саморозвитку й не повинні бути засобом досягнення чийось цілей [10, с. 390; 22].

Актуалізація зусиль учених у напрямку поглибленого пошуку відповідей на питання, покликані до життя суперечливим характером сучасного глобалізаційного процесу, вочевидь, позначена специфікою обґрунтування концепцій бачення його перспективи науковцями і загостренням полеміки між прихильниками екоосоціальної [1; 2; 6; 13; 20, с. 141-157] й техногенної [9] моделей перебудови життя світового співтовариства. Не знаходячи всі запропоновані на сьогодні концепції здатними дати цілком адекватну відповідь на нагальні питання розвитку людства, у тому числі й нашої країни зокрема, щодо такого його провідного аспекту, яким є екологічна правова культура, пропонуємо дещо відмінний методологічний підхід до розв’язання цієї проблеми, який ґрунтується на екоософській парадигмі. Його підвалини формувалися передусім у надрах творчої лабораторії соціальних філософів франкфуртської й чикагської шкіл, які висунули свою модель інтерсуб’єктивного типу мислення, відому як комунікативна філософія. Кристалізувалася її екоософська концепція вже наприкінці ХХ ст. завдяки внеску Ф.-Е. Шварцкопфа [19] й К.І. Шиліна [20]. Спираючись на неї, С.В. Шефель екстраполював її на сферу дослідження права і зробив перші кроки на цьому шляху, фундуєчи специфічний категоріально-понятійний апарат екософії права [21].

Ось чому метою нашого дослідження є осмислення ролі екоософської методології у розвитку правового екогармонійного соціуму і з’ясування її впливу на існування всієї духовної сфери, зокрема, її складників – соціально-гуманітарних наук та освіти

через розуміння специфіки екоософського ракурсу сучасної філософії права.

З урахуванням такого контексту дослідження проблеми екологічної правової культури пропонуємо наступне визначення сутності його основного методологічного інструментарію, яким вважаємо екоософію права. З огляду на попередні запропоновані науковцями (С.В. Шефель, Т.І. Бургарт) визначення під останньою розуміємо пост(мета)некласичну парадигму філософії гармонізації відносин між людьми в соціумі і Природою через екологізацію правосвідомості.

Новизна постановки досліджуваної проблеми полягає у визначенні методологічної специфіки екоософсько-правової парадигми. При цьому зазначимо, що вирішальним чинником бажаної еволюції соціуму, з нашої точки зору, має бути правова людина як цілісно-екотворча особистість, становлення якої пов'язуємо з екологізацією її правосвідомості, духовним оновленням на засадах набуття знань про гармонізацію соціальних відносин у цілому й правовідносин, зокрема, де вирішальна роль відводиться чиннику визнання індивідом відповідальності щодо Природи як своєї колиски й годувальниці, джерела власного життя. У такому випадку особистість, яка формується як екологічна правова людина, здатна взяти на себе відповідальність за своє життя, майбутнє соціуму і Природи.

Ключового значення в екзистенції такої особистості набуває питання щодо парадигмальних підстав її творчості [2]. Її складність полягає в об'єктивній суперечливості феномену творчості. Так, творчий потенціал індивіда екстравертного типу мислення має екофобну спрямованість, що програмує його дії на збиток власному благу як просто біоістоти (як і благу інших біоістот), тобто призводить до нехтування правом на гідне життя. Творець техногенної цивілізації, формуючи її на засадах екофобної парадигми, сам перетворюється на руйнівника як фундаментальних гуманістичних підвалин культури в цілому, так і її екологічного складника – природного підґрунтя екогармонійного правового суспільства.

Щоб уникнути такої катастрофічної перспективи, потрібна зміна парадигми мислення шляхом екологічного синтезу його екстравертного й інтровертного типів на підставі їх гармонізації в цілісне правове мислення. У зв'язку з цим слід підкреслити, що історія людства надає підстави для розуміння того, що без перетворення індивіда на цілісну екологічну правову особистість те знання, яке він розвинув у напрямі екофобної раціоналістичності, не дозволить йому сконцентрувати в необхідному обсязі інформацію для вирішення творчих завдань і забезпечити головну мету свого життєвого призначення – вдосконалити себе як творця екогармонійного правового соціуму. Підкорюючи себе цій меті, людина знатна перевлаштувати всю духовну сферу останнього через трансформацію соціально-гуманітарних наук із сучасного її стану абсолютизації раціоekoфобної парадигми у знання вже не просто живе, а цілісно-життєстверджуюче, що розвивається в контексті еволюції сучасної інтерсуб'єктивістської парадигми мислення [1]. У цьому смислі соціум, зокрема, його філософія права і правознавство, як і в цілому система “наука – освіта”, можуть і повинні змістити акцент на свої екозасади [20; 21] для зміни сенсу, цінностей і перспективи свого розвитку. Поліфункціональну роль у цьому процесі духовного оновлення культури сучасної цивілізації відіграє екотворчість. Тому екоософія права (як і соціальна екологія) може стати складником полівимірної сфери цілісного правового знання.

Наслідком втілення в життя концептуально орієнтованого духовно-творчого

піднесення особистості й суспільства є оптимізація використання природних ресурсів, у першу чергу людських, суспільно опосередкованих, що витрачаються на де-структивну за своєю суттю боротьбу людей між собою і з Природою, а також переорієнтація цих сил на їх співтворчість, що є умовою виведення кожного свідомого індивіда (як і взагалі людства) на вищий ступінь розвитку.

Безперечно, ідеали і прогнози, які маємо обґрунтувати в контексті такого підходу до розуміння людської творчості взагалі і правотворчості, зокрема, не можуть діяти автоматично. Щоб стати особистісними переконаннями, ціннісними настановами, вони повинні перетворитися на структуростворюючі підстави системи засобів утвердження життя, аби тим самим стати ще й дослівними і позавербальними почуттями індивідів, змінивши в цій ролі всі негативні емоційні схеми психіки, заковані в структурах їх мозку, з яких їх і треба виводити.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що нині порушене питання постає так: чи піде людство шляхом досягнення екосоціальної правової гармонії, ідею якої за тисячоліття існування вистраждали його генії, ачи, будучи самозахопленим парадигмою техногенної цивілізації, втягне себе у вир екокатастроф? Упевнюємося, що, рятуючись від них, людство не має іншої реальної альтернативи, аніж брати на озброєння ідеї своїх геніїв, перетворюючись на свідому творчу силу, яка буде екоправове суспільство заради утвердження гармонії життя людини, її соціуму та Природи. Екософія в цьому сенсі і виступає інтегруючим стрижнем системи сучасного конструктивного соціогуманітарного знання, здатним надати життєстверджуючого імпульсу системно-свідомим заходам творців гармонійного соціуму екологічної правової культури. Зміст цих очікуваних трансформацій полягає: (а) у зміні характеру всієї творчості, насамперед правотворчості, її парадигми, фактично у зміні такого зв'язку, як життя – (право)творчість на такий якісно новий, як (право)творчість – життя. Їх співвідношення зумовлено розумінням його як полівимірної тотожності; і (б) у “знятті” екофобного змісту утилітарно-прагматичної форми (право)творчості, що заперечує коеволюцію Природи, людини й соціуму та її гармонізацію у форму цілісного модуля (екоправової) творчості життя.

Список літератури: 1. Андреев Э.М., Миронов А.В. Социально-гуманитарное знание и образование: новые реалии, иные измерения, информационная безопасность. – М.: Соц.-гуманит. знания, 2001. – 142 с. 2. Афанасьева О.В. Творчество как саморазвитие личности. – М.: Луч, 1998. – 288 с. 3. Береза С.В. Правовая культура: понятия та загальна характеристика // Держава і право: Юрид. і політ. науки / ЦДП НАН України. – К., 2005. – Вип. 28. – С. 89-94. 4. Бургарт Т.І. Значення права як соціального атрактора в умовах суспільства, що трансформується // Молодь і ринок: наук.-пед. журнал. – Дрогобич: ДДПУ ім. Івана Франка, 2007. – № 8 (31). – С. 26-29. 5. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Наука, 1989. – 189 с. 6. Гор А. Земля у рівновазі: Екологія і людський дух / Пер. с англ. – К.: Інтелсфера, 2001. – 393 с. 7. Данильян О.Г. Деякі причини, що впливають на формування правової культури в перехідному суспільстві // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 68. – С. 145-153. 8. Данильян О.Г. Деякі проблеми формування правової культури в перехідному суспільстві // Держ. буд. та місц. самоврядування. – Х., 2004. – Вип. 7. – С. 14-25. 9. Демченко Э.В. Современная технократическая идеология в США. – М.: Наука, 1984. – 240 с. 10. Кант И. Метафизика нравов // Соч.: В 6-ти т. – Т. 4. – Ч. 2. – М.: Мысль, 1965. – С. 107-409. 11. Клімова Г.П. Поняття і структура правової культури // Економічне, політико-правове і духовне життя в Україні та розвиток особистості: Матер. наук. конф. (м. Харків, 12-13 квіт. 2001 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – С. 48-50. 12. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Х.: Право, 2002. – 328 с. 13. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 352 с. 14. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Ред. кол.: В.И. Бородин, А.П. Горкин, А.А. Гусев и др. – М.: Изд-во БРЭ, 1999. – 912 с. 15. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени / Пер. с англ. – М.: Наука, 1997. – 351 с. 16. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – 240 с. 17. Тодыка Ю.Н. Конституцион-

ные основы формирования правовой культуры. – Х.: РЕЙДЕР, 2001. – 160 с. **18.** *Тодыка Ю.Н., Старжинский С.В.* Правовая культура и проблемы обеспечения экологического воспитания граждан // Пробл. законности: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Таций. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1995. – Вип. 30. – С. 74-82. **19.** *Шварцкопф Ф.-Э.* Метаморфоза данного: На пути к созданию экологии сознания / Пер. с англ. Н.Леняшина. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 232 с. **20.** *Шилин К.И.* Экоософские начала социологии будущего: Первая энциклопедия третьего тысячелетия. – Т. 1. – М.: Социум, 2000. – 320 с. **21.** *Шефель С.В.* Екоософські засади правознавства // Соціальна філософія, психологія: Наук. зап. Харків. ун-ту Повітряних Сил. – Вип. 3 (24). – Х.: ХУПС, 2005. – С. 32-40. **22.** L. Education un tresor est cache dedans. Rapport a L, Vnesce de la commission international Sur L, Education pour le XXI siecle prisidee por Yaeques Delars. Paris, 1996.

Надійшла до редакції 01.10.2007 р.